

ANADOLU ALEVİLERİ-KIZILBAŞLAR

Doç. Dr. Ahmet TURAN
İslâm Mezhepleri Tarihi Öğ. Üyesi

1. Buldukları Yerler:

Kızılbaşlar, Şii mezhebinin aşırılarından (gulat'ından) olan bir fırkanın taraftarlarıdır. Bugün Türkiye'de Trakya'da Dobruca, Deliorman, Edirne ve Kırklareli; Anadolu'da Eskişehir çevresi, Balıkesir, İzmir, Narlıdere, Sivas, Çorum, Mecitözü, Sungurlu, İskilip, Divriği, Tokat, Almus, Zile, Yozgat'ın köylerinde, Malatya, Erzincan; Akdeniz Bđgesinde Antalya ve Kazaların bazı köylerinde genellikle yalnız kendilerinin bulunduğu köylerde yaşarlar.Sunniler ile karışık Kızılbaş köyleri pek azdır. Türkiye dışında İran'ın batısında Luristan ve Kürdistan'da, Azerbaycan, Tebriz, Maverai ve Kafkasya; küçük topluluklar halinde Hemadan, Tahran,Mazenderan ve Farsta Ehl-i Hak adı altında bulunurlar(1). Tahtacılar ve Anadolu'da "Abdal" adı verilerek halk arasında "Çingene" oldukları söylenen topluluklarda Kızılbaştır(2).

Bunlar, haklarında yaygın söylentilerden biri ile ilgili olarak "Mum söndürenler"; Şfa-yı İmâmiyye mezhebinde tavşan yemek haram olduğu için "Tavşan yemezler"; İran'da "Ali İlahiler gibi adlarla da anılırlar(3).

2. Tarihçesi:

Kızılbaş adı, Şiiliğin bir koluna mensup olanlara ilk zamanlarda kızıllaç ve hırka giymelerinden dolayı verilmiştir. Sasanlı devrinde Zerdüşt dinine bağlı Mazdek taraftarlarının benimsediği bu kıyafet, İslâmiyetten sonra "Batıniler" tarafından kabul edilmiştir. "Batıniler" tarafından kabul edilmiştir. Batınlılara bundan dolayı Muammere-Kırmızı elbise giyenler-adı verilir. Şiiliğin İmâmiyye mezhebinin benimsiyen ve Safevî Devletini kuran Erdebil Süfîlerinin oniki dilimli kızıllaç giymeleri, bu geleneğin devamı olduğu söylenmektedir(4). Safevî hanedanının kurucusuŞeyh Sâffıyuddun Erdebîlî (ö. 1334)'in torunlarından Şeyh Cüneyd (ö. 1460), Suriye-Anadolu ve Azerbeycan'daki Şif-Bâtîni boyları arasındaki hareketi; ökümünden sonra Haydar devam ettirmiştir. Şeyh Haydar (ö.1488), taraflarınca "Tanrı'nın Zuhuru" sayılmış, oniki dilimli kızıllaç giymiş ve kızıl sarık sarınmıştır. Müritlerine de derecelerine göre aynı tacı sarıklı ve saraksız çeşitlerini giydirmiştir(5). Şeyh Haydar'dan sonraki Safevî şahlarına bağlı olan zümreye Sünniler tarafından Kızılbaş adı verilmiştir.Sünni-Şii çekişmeleri yüzünden Anadolu'da halk arasında bunlar aleyhine çeşitli söylentiler yaygınlaşarak kızıllaç adı, ahlak kurallarına

(1) Gölpınarlı (A), Kızılbaşlar, İA, C.6,s.795.

(2) Ülkütaşır (Ş), Abdallar, TK, Sayı: 64, s. 251-255; Aynı Yazar,Tahtacılar, TK, Sayı, 71, s.840-843.

(3) Gölpınarlı (A), a.g.e.,s.790.

(4) Yazıcı (T), Safevîler. İA.C.10,s.54

(5) Gölpınarlı (A), a.g.e.,s.789

aykırı davranan, kimse anlamında kullanılmaya başlanmış ve bu gelenek bugüne kadar devam etmiştir.⁽¹⁾

XV. Yüzyıldan itibaren gelişen Osmanlı-Safevî çekişmeleri sırasında Anadolu'daki Kızılbaşlar İran'a sıkı bir şekilde bağlanmışlar, İran'dan gelen Kızılbaşlar ise Anadolu'da Osmanlı Devleti aleyhinde propagandalara girişmişlerdir. Bunun sonucu olarak da, Anadolu'da zaman zaman Kızılbaş ayaklanmaları çıkmıştır. Anadolu'da Beylerbeyi Karagöz Paşa'yı (2) yenecek kadar kuvvetlenen ve Veziriazam Hadım Ali Paşa tarafından mağlub edilen Şah Kulu (Sivas'ta Şah İsmail'e giderken 1511'de öldürülmüştür)'un isyanı Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferinden (1514) önce bastırmak zorunda kaldığı Kızılbaş ayaklanmaları, Kanunî Sultan Süleyman zamanında Sadrazam İbrahim Paşa'nın bastıracağı Kalender Çelebi (Balım Sulta'nın Kardeşi) ayaklanması (1527), Suriye'den gelerek Güneydoğu Anadolu'da ellibin taraftan ile harekete geçen ve Bozok'a yolladığı halifesi aracılığı ile Kızılbaşları ayaklandıran yalancı Şah İsmail'in faaliyeti (1577⁽³⁾ ve 1580'de Yozgat ve Malatya'da iki defa ortaya çıkmıştır) bu hareketlerin başlıcalarıdır⁽³⁾

3. İnançları:

Kızılbaşlarda inanç daha çok gelenek ve göreneğe dayanmaktadır. Bu bakımdan Kızılbaşların itikatlarını ya kendileri ile beraber olup duyarak, görerek anlamak veyahut mukaddes saydıkları menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahbâr (Sırların Menkibeleri, Hüflerin Güzelliği), Miraçname, Faziletname, Kumruname, Hutbetü'l-Beyân, Miraku'l-Makasid, Hacı Bektaş Velînin Velâyetnamesi, Noktadu'l-Beyân, Cavidân ve Hüsniye gibi kitaplarından "deyiş" ve "âyet" dedikleri nefeslerden (hece vezni ile dördlükler halinde söylenmiş dinî şiir) çıkarmak gerekir⁽⁴⁾.

İnançlarının esası Ali'yi Tanrı tanımaktır. Şehadetleri olan "Lâ ilâhê illallah, Muhammedun Resulullâh, Aliyyun Veliyullah, Veliyün Ali Allah" yani Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah'ın rasuludur, Ali Allah'ın velisidir, Veli de Allah olan Ali'dir" sözleri bunu açıkça bildirir (5). Her ne kadar aralarında dilden dile naklettikleri mukaddes kitapların da yazılı hikayelerde de Ali'den başka bir Allah var ise de, Kızılbaşlar bunu tevil ederek Ali'nin evvel, âhir, bâtin, zâhir, rahmân, rahim olduğunu söylerler. Örneğin :

(1) Sümer (F). Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara, 1976, s. 80.

(2) Ahmet Refik, Onaltıncı Asırda Râfızilik ve Bektaşılık, İstanbul, 1932, s. 10.

(3) Bu konuda bkz. Yazıcı (T), Safevîler, İA, C. 10, s. 54-55.

(4) Kızılbaşların kitaplarının listesi için bkz. Işık (H.H), Tarn İlmihal, Saâdet-i Ebediyye, İstanbul 1967, s. 422.

(5) Gölpınarlı (A).a.g.e.s.791.

Ali evvel Ali âhir.
Ali bâtin Ali zâhir
Ali tayyib Ali tâhir
Aligöründü gözüme

Ali candır Ali canân
Ali dindir Ali imân
Ali râhim Ali rahmân
Aligöründü gözüme

Hilmi(1) gedâyı bir kemter
Görür gözüm dilim söyler
Her nereye kılsam nazar
Ali göründü gözüme

Kızılbaşlara göre Ali Allah'tır. Bu şu şekilde dile getirilir:

Bir ismim Ali'dir bir ismim Allah,
Şükür birliğine Elhamdülillah⁽²⁾.

Zaten Allah, Muhammed ve Ali üçü birdir. Tanrı, Muhammed ve Ali suretinde görünmüştür. Muhammed ve Ali iki şahıs olarak düşünülmez. Birdirler ve bir şahsın iki adı imişcesine söylenip yazıldığını kabul ederler. Peygamber ve damadı Ali teolojik bir simada birleştirilmiştir. Bu olay şu dizelerde dile getirilir:

Hâşa! Birbirinden kim ayrı gördü
Muhammed Ali'dir Ali Muhammed⁽³⁾. Ve:
Sabah seherinde virdim budur bu
Allah bir Muhammed Ali'dir Ali
Zikrim olan Lâilâhe İllallâh
Allah bir Muhammed Ali'dir Ali⁽⁴⁾. Ve yine:

(1) XIX. Yüzyılın Ünlü Kızılbaşlarından Mehmed Ali Hilmi Dede Baba böylece Ali'nin uluhiyetini dile getirmiştir. Bk. C. Özelli, Pir Sultan Abdal, İstanbul. İstanbul, 1974, s. 172-173.

(2) İbid. s. 389.

(3) Eröz (M), Türkiye'de Alevilik Bektaşılık, İstanbul, s.213.

(4) Ergün (N.S.), Bektaşî-Kızılbaş-Alevî şairleri ve Nefesleri. İstanbul, 1944. C.1,s.288.

Lâ ilâh illa Ali'dir Nûr-i zât-ı Zülcelâl
Lâ ilâh illa Ali'dir Hayy-ı Bâkî Lâyezâl⁽¹⁾.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Fakat şunu söyleyelim ki, bütün hikayelerde Ali daima Muhammed'den üstündür. Mirac dahil Peygamberin Ali sırnına ermesi, Âyin-i Cem de bu hikayenin temsilidir.

Ali'yi bir yandan Peygamberin vâsisi ve ümmetin imâmı tanıyan, Hz. Muhammed'in müşidi sayan, bir yandan da Tanrı bilen Kızılbaşlar, ibadetleri tevîl etmekte ve mezhepte dereceler kabul etmek konusunda İsmailiyye'nin tesiri altında kalmakta, oniki imamı kabul ettiklerinden dolayı da İmâniyye mezhebinin aşırılarından sayılmaktadırlar. Ancak bunlar oniki imamdaki başka ondört masumu da kabul ederler⁽²⁾. Bu ondört masum oniki imamın erginlik çağına girmeden öldürülmüş olan erkek evlatlarıdır. Halbuki İmâniyyeye göre ondört masum, oniki imama Hz. Peygamber ve kızı Fâtıma'yı da ilâve etmektedir.

Kızılbaş İnanıcı üç sünnet ve yedi farzdan ibarettir.

Sünnetleri:

1. Dilden tevhid kelimesini bırakmamak.
2. Kibirlenmemek, kin tutmamak.
3. Gönül kırmamak, kimseye düşmanlık beslememek.

Farzları:

1. Sırnını saklamak.
2. Diğer Kızılbaşlarla birlikte olmak.
3. Yalan söylemekten, gıybetten kaçınmak.
4. Hizmette bulunmak.
5. Mürebbîsine itaat etmek.
6. Müsâhibini görüp gözetmek.
7. Halifeden taç ve kisve giyinmek.

Bunları yerine getirmeyenler topluluk içinde sopa yemek ve halife ile müşide para vermek gibi cezalara çarptırılırlar⁽³⁾.

Kızılbaşlar ibadete ait hükümleri tevîl ederler. Fakat bu dinî hükümlere karşılık mezhebin hükümlerini yerine getirmede çok taassub gösterirler Bilhassa Tevellâ ve

(1) Öztelli (C), Pir Sultan Abdal, s.214-215.

(2) Bu konuda bk., A. Yılmaz, Tahtacılar Gelenekler, Ankara, 1948, s. 44

(3) Bkz. Fıçlalı (E.R), Türkiye'de Alevilik Bektaşılık, İstanbul, 1990, s.296; Zelyut (R), Öz kaynaklarına Göre Alevilik, İstanbul, 1990, s.314.

teberra da yani Ali ile evlatlarını sevmeye, sevenleri sevmemeye sevmeyenleri sevenlere düşmanlık etmeye aşırı giderler. Kırsal kesimde oturanlar bıyık ve sakal kesmezler. Ali'nin sakalını ve bıyığını kesmediğini söyleyerek bu inancı ona dayandırılar. Kadın boşanmak haramdır. Boşanmış kadın alan karısını boşayan zina etmiş ve zina ettirmiş sayılır ve "düşkün olur. Yani cemiyet haricine atılır. Ancak karısını çok kötü bir durumda görürse, dedenin onayı ile bırakabilir. ve kadın düşkün olur. Kızılbaş olmayandan kız almak ve kız vermek yasaktır denirse de bugün bu yasağa uyulmadığı görülmüktedir. Anası ve babası Kızılbaş olmayanın Kızılbaş içine girmesi yasaktır. Kızılbaşlıkta "Şeriat"ın genel kurallarına uyulmaz. Kur'an'a, Hâdis'e inanılır, saygı gösterilir. Ancak icapları yerine getirilmez. İnançlarına göre Kûr'ân'ı Ali'dir. Muhammed'i gönderen de Ali'dir. Bu şu beyitlerle dile getirilmektedir:

Niçin inanmazsın ey kanlı Yezîd!
Bu çarkın sahibi Ali değil mi?
Arşda bu hayale uğradı Habib,
Hatemi indiren Ali değil mi?

Tâ ezel Mehdîdir senin bahşişin,
Onlardan evveldir senin gelişin,
Doksanbin kelâmı hep beyân işin,
Okunan Kur'ân da Ali değil mi?

Kul Veliyim söyle sözün hatasın,
Öldür nefis çerisin hakka yetesin,
Uzatma ey kardeş, sözün ötesin,
Bu mülkün sahibi Ali değil mi?(¹)

İki cihan aslı sensin,
Allah, Muhammed, Ali'sin,
Şah'ı Merdan dili sensin,
Allah, Muhammed, Ali'sin(²).

Hem Ali'sin hem Veli'sin Hızır'sın,
Hak emriyle âlemlere nâzırsın,
İsmin söylendiği yerde hazırsın,³
Tanrı'nın aslanı Ali'm gel yetiş(³).

(1) Eröz (M), a.g.e.,s.122.

(2) Benekay (Y), Yaşayan Alevîlik, İstanbul, 1967, s.98.

(3) İbid.,s.61.

Dağı sonra açıklayacağımız gibi sarap ve diğer içkiler yasak değildir. Oyun, şölen, çalgı inançlara, dine aykırı sayılmaz. Kadın-erkek arasında kaç-göç ve örtünme yasağı da yoktur. Kısacası ibadet bir yorumdur, bütün olarak gerçek değildir. İbadetin amacı bir görevi yerine getirmek değil, insanı olgunlaşmasını, yücelmesini, bütün eksikliklerden, suçlardan, kötülüklerden arınmasını sağlamaktır. Bunlar gerçekleşmedikçe yapılabilecek bir ibadetin Tanrı katında bir önemi yoktur. Gerçek ibadet Ali'nin kişiliğinde düğümlenen insan sevgisidir, dolayısıyla Ali'yi sevmektir. Sunnîlere Yezid derler. Kendilerine Kızılbaş diyenlere karşı şöyle bir dörtlük ile cevap verirler:

Kitabı derceden dil de kırmızı (1), derken aksine bu durumu düzeltmek isteyen yazarlar da yok değildir. Örneğin:

Yezid oğlan bize Kızılbaş demiş
Bahçede açılan gül de kırmızı
İncinme ey gönül, ne derse desin

Ne olduysa olanlar, başımıza gelenler
Kardeş kardeşi vurdu, sevindi o şeytanlar.
Kucaklaşmak zamanı, İslâm sevgi harmanı,
Alevî-Sunnî nedir? Hemen tashih zamanı (2).

Kızılbaşlarda kapı eşiği kutsaldır, ona arka dönmülmez, eşiğine basılmaz. Sebebi de Ali, "bilim şehrinin kapisidir". Kapının iki kanadı Hasan ve Hüseyin üstü de Muhammed'dir.

4. Din Adamı sınıfı

1. Halife : Önceleri (Safevîler zamanında) doğrudan doğruya İran'dan gönderilen, sonradan Hacı Bektaş Tekkesindeki Dede Baba tarafından seçiler Bektaşî Çelebilerinin atandığı bu görev en yüksek görevdir. Son Halife Kurtuluş Savaşı sırasında Atatürk'ün yanında yer alan Ahmet Cemalettin Çelebi (3) iken ölümünden sonra küçük Halife türemiştir.

2. Dede: Din işlerini yürütmekle görevli din adamları olup Hz. Muhammed'in soyundan geldiklerine inanılır. Bunlar Ocak adı verilen ailelere mensupturlar. Ocaklar da Kızılbaş büyüklerinin soyuna bağlı sayılır. Abdal Musa, Ağuichen, Ali Seydi Otman, Celal Abbas, Dede Garib Musa, Gözü Kızıl, İmam Rıza, Kara Donlu, Can Baba, Pir Sultan, Saru Saltuk, Seyyid Ali, Seyyid Baba, Şeyh Sultan, Şeyh Çoban, Şeyh Samid vb. Ocakların bazıları birbirine bağlıdır.

(1) Şapolyo (E.B.), Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, İstanbul, 1964, s.225

(2) Duru (A.), Kim Alevî? İstanbul, 1975, s. 31.

(3) Cemal Bardakçı, Kızılbaşlık Nedir? İstanbul, 1945. Yazar bu kitapta Ahmed Cemaleddin Çelebi ile sohbetlere genişçe yer vermiştir.

3. Mürebbi: Dini işleri görmek, davalara bakmak, adak toplamak ve kurbanları kesmek için Dede tarafından tayin edilir.

4. Rehber: Din törenlerini yönetir. Gelenek ve göreneği iyi bilen herhangi bir Kızılbaş bu görevi yürütebilir.

5. Musâhib: Erginlik çağına gelerek özel törenle tarikata kabul edilecek kimsenin yol göstericisine denir. Birine musâhib olmak, görgü gecesi yapılan "müsahib kavline girme" töreni ile başlar.

6. Tâlib: Ocaktan olmayan yani Hz. Ali soyundan gelmeyen bütün Kızılbaşlara denir⁽¹⁾.

5. İbâdet ve Erkanları

Kızılbaşların ibâdet zamanları kırsal kesimde kış aylarıdır. Çift ve harman zamanları geçince Dedeler, Tâliblerin dini ayinlerini yapmak için, köy köy gezmeğe başlarlar. Dede hangi köye gelirse orada bir yer döşenir ve Cuma geceleri Âyin-i Cem (Görgü Âyini) başlar.

Âyin-i Cem (Görgü Âyini): Bu, Peygamberin Ali sırnına emesidir. Kış günleri Cuma geceleri yapılan bu merasim üç olayın canlandırılmasından ibarettir. Bunlar Miraç, Kırklar Meclisi ve Hz. Hüseyin'in susuzluğudur. Ayrıca bu merasimin amacı, Kızılbaş olan her ferdin yılda bir kere mutlaka görülmesi, her Tâlibin bir Musâhib tutması-düşkünler ve küskünlerin barıştırılmasıdır. (2).

a)- Miraç: Bu âyinde, kendi önünde toplanan bütün Kızılbaşlara karşı Dede, önce Miraçname'yi okur. Bu bir şiirden ibarettir. Bu şiirde Hz. Peygamberin Miraç'da bir aslanla rastladığı, aslanın Peygamberin yolunu kestiği, Cebrail'in sözü üzerine Peygamberin aslanla yüzüğünü attığı, aslanın yüzüğü yuttuğu, sonra Peygamberin Miraç'ı Sahabe'ye anlatırken, Ali'nin yüzüğü çıkartıp Peygambere verdiği böylece de Peygamberin Miraç'ı Ali sırnına emesi için yaptığı canlandırılır. (3).

b)-Kırklar Meclisi: Bundan sonra Kırklar Meclisi zikredilir. Selman'ın üzüm getirdiği söylenirken ortaya bir avuç üzüm atılır. Şerbet yapıp, Kırkların içtiği söylenirken, halkadakiler birer ikişer üzüm alırlar. Sema girdikleri söylenirken, sema havaları ile sema başlar. Sema bitince Dede eline bir kayın ağacından kesilmiş düz bir sopayı öpüp, iki eli ile ufuk ve düz tutar. Halkadakilerden biri yere diz çöker. İki kişi gelir yüz yüze ve kolları birbirlerinin başları altında, diğer kolları ile birbirini kucaklamak suretiyle yatarlar. Bu iki kişi birbirinin Musâhib'idir. Birinin hanımı diğerinin, onun hanımı da Musâhib'in ayakları ucuna diz çöküp kapanır. Bu sırada Rehber sol eli ile başlarını ve bellerini, ayaklarını sıvazlar. Bu iki Musâhib ölmüştür. Dede ayakta:

(1) Kızılbaşlarda Din Adanı Sınıfı için bkz., Eyüboğlu (İ.Z.), Bütün Yönleriyle Bektaşlık (Alevilik), İstanbul, 1980, s. 186-192; Fiğalı (E.R.), a.g.e., s. 309-325.

(2) Gölpinarlı (A) a.g.e., s. 793.

"Hal erenler halidir yol erenler yoludur.

Gâfil olman softler, değen üstâd koludur.⁽¹⁾" diyerek "Bi ismi Şâh" der ve Allah, Muhammed, Yâ Ali diyerek erkân ile sırtlarına hafifçe vurur. İkisi de kalkar, kadınlar yerlerine geçerken onlar da kalkar Dede'nin ayaklarını öperler. Bu merasim bitince herkes oturur.

c)- Hz. Hüseyin'in Susuzluğu: Dede'nin önüne bir tas su gelir. Saka alır Dede'den itibaren herkese sunar. Herkes birer yuıumcuk içer, İçen ile beraber bütün meclistikiler "Hüseyin'e selam verirler, katiline lânet ederler". Sonra Saka kendisi de içer, içinde kalan suyu da sağa sola serper, odanın ortasına gelerek hizmetine karşılık Dede'den hayır dua ister, merasim biter. Sofralar serilir, yemekler yenir. Yemekten sonra Dede ortaya bir mendil serer: "Yerden göğe direk, tarika tercüman gerek" der. Bunun üzerine herkes mendile (para ve adak) adağını kor. Bu para ile Dede mum alarak her Cuma gecesi tarikin durduğu yüksekce bir yerin yanında mum yakar. Bugün aşığı yukarı her köyde elektrik olduğundan toplanan bu para Dede'ye harçlık olur. En sonunda Dede:"Konup göğene rahmet, sırnını açıklayana, gördüğünü diyene" lânet der ve törene katılanlar-canlar dağılır.

Sorgu Âyini: Çarşambayı Perşembeye bağlayan gecelerde düşkünler münasebeti ile yapılan âyindir. Suçlular ve şikâyeti olanlar varsa söylenir, gerekirse Dede bunları barıştırır ve ceza verir. Düşkünleri kaldırır, yerine göre suçlarını düşürür. Bu gece sorguları yapılanlar Cuma gecesi yapılan Âyin'i Cem'e katılırlar.

Kızılbaşlarda oniki İmâm'a karşılık oniki hizmet vardır. Bunlar: Mürşitlik, Pîrlük, Halifelik, Zâkirtlik, Çeraçcılık, Gözcülük, Târikcilik (sopayı tutan), Cemiyet Başıcılık, Nâkiplik, Sakalık, Ferraşlık ve Hâdimliktir. Cemiyet Başıcının görevi: Mürşid, Pîr ve Halife'den başka bütün hizmetleri ehline vermek, yapamayanlardan o hizmeti almaktır. Nâkib: Meydanı açan, Dede'nin önünde seccadeyi yayan, Musâhib kavline girenlere rehberlik edendir. Hâdim: Dede'ye ve büyüklere hizmet eden kişidir.

Yazın görgü ve sorgu âyinleri yapılmadığı gibi, Muharrem ayı boyunca da yapılmaz. (Matem ayıdır). Ayinler bahara kadar devam eder. 21 Mart Nevruz günüdür (İmâmiyeye göre Hz. Ali'nin doğum günü). Büyük bayramdır. O gün bir kurban kesilerek toplantı yapılır. Toplantıdan sonra Dede köyüne döner. Bundan dolayı Kızılbaşlar "Çiğdem bitti, Dede yitti" derler.

Kızılbaşların müslümünlarla müşterek olan ibadetler konusunda uyguladıkları hususlar da şöyledir:

a) Oruç: Kızılbaşlar Kur'ân'ın: Ey inananlar, oruç Allah'a karşı gelmiyesiniz diye sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kıldı(1) "hükmü gereğince orucun, nefsine

1) Şapolyo (E.B), a.g.e.,s.262.

hakim olmayıp Allah'a karşı gelenlere farz kılındığına, Allah'a karşı gelmeyenlerin bundan müstesna olduğuna inanırlar⁽¹⁾. Ayrıca ramazanda Hz. Ali'nin öldürülmesinden dolayı bu aya katil ay deyip, bu ayda oruç tutmazlar. Buna karşılık 12 gün süren Muharrem orucunu tutarlar. Bu oruç Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin ve 72 yakınının Kerbelâ'da öldürüldüğü günlerde onların anısına tutulur. Bu oruç öldürme gününden ((10 Muharrem) 11 gün önce başlar. Oruçun sonunda aşure pişirilerek dağıtılır. Oruç tutulduğu günlerde gülünüp eğlenilmez, yas tutulur. Elden geldiğince az su içilir veya hiç içilmez. Sulu içkilerden kaçınılır. Et yenmez ve hayvani gıdalar alınmaz. Bazı bölgelerde erkekler traş olmaz, kadınlar ise kara giysiler giyerler⁽²⁾.

Ayrıca Kızılbaşlar her yıl şubat ayının birinden başlayarak üç gün Hızır orucu tutarlar. Hızır, Kızılbaşlarda Ali'nin bir görünümünden ibarettir.

b) Namaz: Kızılbaşlara göre namaz sözcüğü dört büyük kitapta yoktur. Selavat kelimesi vardır. Bu namaz sözü de bir beden eğitimi ve spordur, sağlığa yararlıdır. Ancak inançla ilgisi yoktur⁽⁴⁾.

Namazın Kur'an'da geçen bir kaç ayet ile Hz. Peygamberin şahsına farz olduğu, bunun bütün müslümanlara farz olmadığı, ayrıca Kur'an'da "beş vakit namaz" sözcüğüne rastlanmadığını söyleyerek, namaz kılmayı reddederler⁽⁵⁾.

Kızılbaşlar beş vakit namazın nasıl Allah'ın emri olduğunun müslümanlara kabul ettirildiğini şöyle ispata çalışırlar: Hicretin 17/637 inci yılında 3. Halife Ömer bütün İslâm memleketlerine emirname yazıp namazın beş vakitte iki rekat kılınmasını herkese farz kılmıştır. O yılda halka bir takım ziyâfetler verdirerek fakir fukaraya yağ, hurma vb. gibi sıvı maddeleri dağıtır. Çocuklara ve meclise büyük ikramlarda bulunarak üzüm, hurma, pekmez ve tatlı yiyecekler dağıtarak, o günü büyük bir merasim tertip eder. Bu törenin adına Şeker Bayramı adı verir. Böylece Ömer, namazın beş vakitte iki rekat kılınmasını bir kanunla halka kabul ettirir. Bundan sonra Ömer ölür. Ömer'in ölümünden sonra yerine geçen Osman bu durumu bir müddet devam ettirir. Bir sıcak mevsimde Osman Mekke'ye gider. Burada namazı dört rekat kıldırır. Osman'ın bu hareketini tasvip etmeyen orada bulunan Ashabın ileri gelenlerinden Muhammed b. Ebi Bekir, Talha ve Zübeyir gibi zatlar Osman'ın huzuruna çıkarak "Ömer bizlere namazı iki rekat kıldırıyordu, siz neden dört rekat kıldırdınız?" derler. Osman: "Benim Tâifte mülküm ve arazim var. Mekke'de de emlâk ve arazim vardır. İki rekat Tâif için iki rekat da Mekke'deki emlâk ve arazim için kıldırdım" der. Bunun üzerine Muhammed b. Ebi Bekir "senin emlâk ve arazin için namaz arttıramaz"

1) Bakara,183.

2) Koç (Ş), Gerçek İslâm Dini, Ankara, 1989, s. 282.

3) Bozkurt (F), Alevîliğin Toplumsal Boyutları, İstanbul, 1990, s. 156.

4) Koç (Ş), Allah İnsanlardan Ne İstiyor? Ankara, 1988, s. 103.ve Gerçek İslâm Dini, s.238.

5) Bkz. Öztoprak (H), Kur'an'da Hikmet Tarihte Hakikat, Ankara, 1951, s.4-34.

arttırılmaz" deyince Osman: "Mühür bende değildir? Ben böyle istiyorum" der. Osman'ın bu cevabı üzerine Ashabın ileri gelenleri herhangi bir hadiseye meydan vermemek için oradan dargın olarak ayrılırlar. İşte o zaman namaz dört rekat olarak devam eder. Daha sonra namaz ve rekatları, farzları, sünnetleri arttırılarak bugünkü şeklini alır⁽¹⁾.

Aynı yazar kitabının devam eden sayfalarında namazların sünnet ve farzlarından bahsederken sabah, öğle, ikindi ve yatsı namazlarının önce sünnetlerinin kılındığından söz ederken der ki: "Madem ki namaz Allah tarafından farz kılındı, neden Allah'ın farz namazı önce kılınıyor da sünnet namazı kılınıyor? der.

Kızılbaşlar namaz kılmayınca, namazın ön hazırlığı olan abdesti de almazlar. Abdest de namaz gibi ruhun arınmasından ibarettir. Ancak Kızılbaşlarda Âyin-i Cem toplantısına katılmadan önce erkek kadın herkesin boy abdesti alması gerektiğine inanılır. Bu Boy abdesti, Sünnilerinkine benzemez. Bu abdestte: üç defa eller, üç defa kollar, yıkandıktan sonra baş ve çıplak ayaklar meshedilir⁽²⁾.

Kızılbaşlara göre cünüp olan birinin yıkanması da gereksizdir. Çünkü su, insanın dış azalarını temizler. Meni ise insanın iç azalarından süzülüp gelmektedir. Öyleyse cildin üzerine dökülen su, ılıktan süzülüp gelen meniye nasıl temizler.

Kızılbaşlar Bakara Suresi 223 cü ayetinde: "Kadınlarınız sizin tarlalarınızdır. Tarlanıza dilediğiniz gibi giriniz. İstikbal için hazırlıklı bulununuz. Allah'tan sakınınız ve biliniz ki, ona ulaşacaksınız. Bunu müminlere müjdele" denirken müminlerin eşleriyle teması cennetle müjdeleniyor. Temas ettiğiniz zaman cünüp olursunuz denmiyor. Çünkü müminler bütün varlığıyla Allah'a teslim olanlar demektir. Allah'a teslim olanlarda pislik olur mu? Müminler her haliyle temizdirler⁽³⁾.

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre, boy abdesti ve yıkanmak anlamına gelen gusül, Kızılbaşlarda Âyin-i Cem'e katılmak için gerekli olup, cünüplükten temizlenmek gibi bir işlevi yoktur ve bu şeklidir.

c) Zekât: Kızılbaşlar zekatı İslâmın istediği gibi yerine getirmezler. Buna benzer Kızılbaşlar arasında "yol kardeşliği" sistemi vardır⁽⁴⁾. Bu büyük bir yardımlaşma düzenidir.

1) Koç (Ş), Gerçek İslâm Dini, s. 238-239.

2) M. Tevfik Oytan, Bektâşîliğin İçyüzü, İstanbul, 1970, s. 202; Ulusoy (A.C), Hünkar Hacı Bektaş Veli- Alevî - Bektaşî Yolu, Ankara, 1980, s. 264.

3) Koç (Ş), Gerçek İslâm Dini, s.149.

4) Bozkurt (F) , a.g.e.,s.157.

d) Hac: Kızılbaşlıkta hac, İstâniyeteki emir doğrultusunda⁽⁵⁾ kabul edilmez. Kızılbaşlığın bütün kuralları ile yaşanan muhitlerinde ibadet amacı ile hacca giden olmamıştır. Hacca gidenlerin ancak seyahat ve ticaret amacı ile gittiği söylenmektedir.⁽⁶⁾

Kızılbaşlara göre Allah her şeyi insanda yaratmıştır. İnsandan daha kutsal hiç bir şey yoktur. Kible de kâbe de insandır. İnsana hizmet vermek gerekir. Kâbe İbrahim Peygamberin taştan ve topraktan yaptığı bir binadır. Gönül ise büyük Tanrının nazar ettiği bir makamdır.⁽⁷⁾

Günümüzde Kızılbaşlar arasında, Anadolu'daki bazı kutsal saydıkları yerleri ziyaretin hac yerine geçtiğini görmekteyiz. Bu kutsal yerlerin başında Kırşehir'in Hacı Bektâş ilçesindeki Hacı Bektâş Tekkesi gelmektedir. Burası her ne kadar Bektâşî'lerin kutsal yeri ise de Kızılbaşlar da buraya rağbet etmektedirler. Kızılbaşlardan mali durumu iyi olanlar her yıl 15-16 Ağustosta Hacı Bektâşa giderek burada yapılan törenleri izlerler. Bu törenlerde Dedebağı denen yerde kurbanlar keserek, bağlama çalarlar ve semah dönerler. Diğer taraftan Antalya Elmalı-Finike yolu üzerinde bulunan Abdal Musa'nın türbesi de aynı şekilde ziyaret edilmektedir. Ayrıca Kızılbaşların öteden beri Irak'ın Necef şehrindeki Hz. Ali'nin mezarını hac için ziyarete gittikleri de bilinmektedir.

İnanç esaslarında belirttiğimiz gibi, Ali'nin Allah olduğuna inanan Kızılbaşların yanı sıra Allah-Muhammed-Ali üçlüsü içinde Ali'nin de insan üstü bir varlık olduğuna inanarak bir Allah'ın ve onun Resulü Muhammed'in varlığına inanan Kızılbaşlar da çoğunluktadır. Bunlar Ali'nin Hz. Peygamberin yeğeni, damadı ve Peygamberden hemen sonra gelen önemli bir kişi olduğu halde, Hz. Peygamberin ölümünden sonra hilâfette hakkı gasbedilerek dördüncü sıraya düşürülen, daha sonra Emevîler tarafından hile ile bu hakkın da oğullarından alınıp bir köşeye itilen, hor görülüp takip edilerek öldürülen kişeler olarak görülürler. Bundan dolayı bu hakkı geri almak için çalışan ve genel anlamda şîi adı verilen gruplar yönetimi ellerine geçiremeyince, yönetimin Ali ve evlatlarının hakkı olduğunu topluma inandırmak için ayet ve Hz. Peygamberin ağzından iddialarını doğrulamak için sayısız hadis uydurmuşlar yine de müslümünların çoğunluğunu yönetimleri altına alamamışlardır. Ancak Mısır'da Fâtımî'ler, Bahreyn dolaylarında Büveyhiler, İran'da Safavîler belli bir dönemde kısmen yönetimi ellerinde bulunduran hükümdarlıklar kurmuşlardır. Bugün bu hükümdarlıklardan 1979 yılında İran'dakiler Ali ve evlatları sevgisine dayanarak yönetimi ellerine geçirmişlerse de yine burada Ali evlatları yönetimde bulunmamaktadırlar.

İşte bu inançta olan Kızılbaşlar Ali'nin Allah olduğuna inanmamakla beraber, Kızılbaşlar tarafından inanç diye inanıp uyguladıkları inançların hepsine harfiyen inanırlar. Çamiye gitmezler, namaz kılmazlar, Muharrem orucundan başka oruç tutmazlar, zekat vermezler ve hacca gitmezler. Bunlar hakkında yukarıda verdiğimiz gerekçeleri ileri sürerler.

5) Ali İmran. 97.

6) Doğan (İ), Anadolu'da Alevîliğin Doğuşu ve Samsun Alevîleri, Samsun. 1990, s.87.

7) Ziya Şakir, Mezhepler Tarihi, İstanbul. trs.s.30.

Bunların yanı sıra bugün yurdumuzda Ehl-i Sünnet görüşünü benimseyen Müslümanlarla kakarışik olarak oturan Kızılbaşlar ile, köylerinden koparak şehirlere yerleşen ve buralarda müslümanlarla ortak iş yapan, onlarla yan yana oturan-komşu olan Kızılbaşların inançları yukarıda anlatılan Kızılbaş inançlarından oldukça farklıdır. Çünkü köylerde müslümanlarla karışık oturan Kızılbaşlar, nişanlarını, düğünlerini, nikahlarını, bayramlarını birlikte kutlayıp cenazelerini birlikte defnetmektedirler. Bu hareket onları müslümünlara yaklaştırmakta zamanla İslâm inançlarını benimseyip uygulamalarına yol açmaktadır. Şehirlere göç ederek yine buralarda müslümanlarla olan yakın ilişkileri ki bunlar: Müslümanlarla ortak iş yapmak, müslümanlarla yanyana oturmak, Müslümanlardan alış veriş yapmak, müslümanların lokantalarında yemek yemek, müslümanların kıraathanelerinde oturmak gibi. Bu durumlarda kendilerine Kızılbaş dedirtmemek için, örneğin ortağı cuma günleri camiye gidiyorsa kendisinin de gitmesi; ortağı veya komşusu ramazanda oruç tutuyorsa kendisinin de tutması; ortağı veya komşusu İslâmın öngördüğü kutsal günlerde kurban kesiyorsa kendisinin de kesmesi; ortağı veya komşusu hacca gidiyorsa kendisinin de hacca gitmesi gibi tamamen İslâm inançlarını uygulamakta ancak bunlara da halen nadiren lakap olarak Kızılbaş denilmektedir. Oysa bunlar Kızılbaş inançlarından tamamen uzaklaşan, İslâm inançlarını uygulayan müslümanlardır. Bunlara kızılbaş demek bu kelimenin içerdiği anlam ile tamamen terstir. Bunlar Kızılbaşlıktan ve Kızılbaşlardan uzaklaşmış Ehl-i Sünnet inancını benimsemiş müslümanlardır.

Bugün Kızılbaşlar Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi adı altında okullarımızda okutulan bilgiler doğrultusunda İslâm'ın ne olduğu hakkında bilinçlendirilmekte, yeni yetişen genç nesiller camisi,okulu ve belli bir kitabı olmayan Kızılbaşlıktan günden güne uzaklaşmaktadırlar.

6. Ziyaret Yerleri

Hacca gitmezler. Önceleri Erdebil'e ziyarete gittikleri halde, Safevîlerin nüfuzu kalktıktan sonra bundan vazgeçmişlerdir. Asıl ziyaret yerleri, Ali'nin yattığı yer Necef, Hüseyin'in yattığı yer Kerbelâ, Musa Kâzım ile Muhammed Takt'nin yattıkları yer Kâzimiyye (Bağdat), Ali Nakt, Hasan el Askeri'nin yattıkları ve Mehdi'nin kaybolduğu yer Samarra (Bağdat), Ali Rıza'nın yattığı yer Meşhed'dir. Bunlardan başka Hacı Bektâş, Abdal Musa, Hüseyin Gazi, Seyyid Battal vb. gibi azizleri de ziyaret ederler. Ayrıca köylerine yakın bir dağ eteğinde "Ulu bir kaya" yahut dağların birindeki "birkaç çam" da ziyaretgâh oluverir. Bunlara kurbanları , kapları ve kacakları ile giderler. Kurbanlarını keserler, oyunlar oynarlar, akşama kadar eğlenirler. Adaklarını yatırı bekleyen varsa ona vererek dönerler.

7. İçki Geleneği

Bu geleneğe Kızılbaşlarda "dem almak⁽¹⁾" denir. Sarhoş olmak için değil, Âyin'i Cem'de Kırklar meclisinde⁽²⁾ geçen bir olaydan dolayı içilir. Olay da şudur⁽³⁾:

Kırklar meclisinde Selman-ı Farisi Peygambere bir üzüm tanesi vererek, kırka bölmesini, toplantıda bulunan kırk kişiye dağıtmasını istemiş, Peygamber de üzüm tanesini ezmiş, suyunu kırk kişiye içirmiştir. Bu sudan içen kırk kişi coşmuş, derin bir duyusu, derin bir sevince kapılmış mutlu olmuştur". Bu olay içkinin ve içkili toplantıların kaynağı sayılarak içki yasağının gereksizliğini, içmenin Hz. Peygambere kadar gittiğini, onun bile Kırklar meclisine katıldığını söyleyerek içki içmeyi mübah ve kutsal sayarlar. Bu kutsallık şu dizelerde dile getirilir:

Payım gelir erenlerin payından
Muhammed neslinden Ali soyundan
Kırkların ezdiği engür soyundan
Bir sen iç sevdiğim bir de bana ver⁽⁴⁾.

Ey Zahid şaraba eyle ihtiram
Müslüman ol terk et bu kiyl-ü kâli
Ehline helâldır nâ ehle haram
Biz içeriz bize yoktur vebali⁽⁵⁾.

Bu meydanda farzdır dolu içilir
Allah birdir ikilikten geçilir
Budur farz-ı âyin nefsin başı içilir
Çık küfürden ehl-i iman ol da gel⁽⁶⁾,

Bir rivayete göre de içki geleneği Ali'den başlamaktadır. Bundan dolayı kutsaldır. Bu inanca göre Ali, öbür dünyada Cennette bile içki dağıtıcıdır, Sâkı'dir. Başka bir deyişle İlahi bir içki, içecek olan "Kevser" in dağıtıcısı, canlara sunucusudur. Buna "Sâkı-i Kevser" denir. Ali Sâki-i Kevser'dir⁽⁷⁾. Yine başka bir rivayete göre de Kur'ân'da geçen "Rableri de onlara tertemiz bir şarab içirmiştir⁽⁸⁾" ayetine göre Allah sevdiği kullarına kendi eli ile ölümsüzlük içkisini, mutluluk veren içeceği sunacaktır, diyerek bundan dolayı içki içerler⁽⁹⁾.

(1) Eyüboğlu (İZ.), a.g.e.,s.323: Şener (C), Alevilik Olayı, İstanbul, 1989, s. 119.

(2) Kırklar Meclisi konusunda geniş bilgi için bk: İbid, s. 313-315.

(3) İbid, s. 312-313.

(4) Benekay (Y) , a.g.e.,s.126.

(5) Eyüboğlu (İZ.), a.g.e.,s.331.

(6) Ergün (NS), a.g.e.C.3,s.52.

(7) Eyüboğlu (İZ), a.g.e.,s.326.

(8) İnsan, 21.

(9) Erz (M), a.g.e.,s.311-12.

İçki içmek ve içkili şenlikler düzenlemenin kaynağının İran'dan geldiği de söylenir. Söylentiye göre şarabın bulucusu Cem (Cemşit) adlı bir İran kralıdır. Bir gün gökten, güneşten yere bir ışık iner. Işık sonra insan biçimine girer. Onun indiği yerde bir üzüm asmaları biter, büyür üzüm verir. Daha sonra da Cem, bu üzümleri sıkar, suyundan çevresinde toplananlara içirir. İlahi bir sevinç, mutluluk başlar. Bu da içkili toplantıların, törenlerin kaynağı olur. Âyin-i Cem, Cem töreni anlamında İran kralı Cem'in yaptığı bu içkili şenlikler⁽¹⁾ olup, Kızılbaşlar tarafından benimsenmişti.

8. Tavşan Eti

Kızılbaşlarda tavşan yemek haramdır. Sebebi de, bu hayvanın çeşili hayvanlara benzeresidir. Örneğin, kafası ile kediye, kulakları ile eşeğe, ayakları ile köpeğe, burnu ile fareye, kuyruğu ile domuza, hayız getimesi ile kadına benzemektedir.⁽²⁾ Muaviyenin bacakları arasından çıktığı⁽³⁾ ve Hz. Ali'nin atını ürküttüğünden dolayı da kötü gözle baktıkları ve etini yemedikleri de söylenir⁽⁴⁾. Diğer taraftan kanın haram olduğunu söyleyerek tavşan eti ise tamamen kandır, derler ve tavşan etini yemezler.

Kızılbaşlarla Bektâşîler Arasındaki Farklar

Burada Kızılbaş inançlarından çok farklı olan Bektâşî inanç ve ibâdetlerinden bahsetmediğimiz halde iki inanç arasındaki belli başlı farkları da belirtmenin faydalı olacağı incincındayız. Şöyle ki:

- 1) Kızılbaş anne ve babadan doğan ancak kızılbaş olur.
Bektâşî olmak için Bektâşî anne ve babadan doğmak şart değildir.
- 2) Kızılbaşlar yalnız kendi aralarında evlenirler.
Bektâşîlerde bu adet yoktur.
- 3) Kızılbaşlarda düşkünlük meydanı vardır.
Bektâşîlerde bu yoktur.
- 4) Kızılbaşlarda tapınma yerine "Cem Evleri" denir.
Bektâşîlerde tapınma yerine "Meydan Odası" denir.
- 5) Kızılbaşlarda din adamına Dede derler.
Bektâşîler din adamına Baba derler.
- 6) Kızılbaşlıkta Dede kaynaklarının Hz. Ali soyundan geldiklerine inanılır.
Bektâşîlikte Baba kaynağı Hacı Bektâş soyu ve ocakzadeler ve mürşit kollarıdır.
Dedelerin yanı sıra bir de Dede baba vardır. Bunlar Dede soyundan gelmeyip liyâkate göre saptanırlar

(1) Eyüboğlu (Z), a.g.e.,s.324.

(2) Koç (Ş), Gerçek İslâm Dinini Kimler Bozdu.Kur'an, İncil ve Tevrat'a Göre Gerçek İslâm Dini, Ankara, 1970,s.91-95; Oytam (MT), Bektâşîliğin İç Yüzü. Dibi, Kâsesi, Yüzü ve Astarı Nedir?, İst, 1970,s.

(3) Ögel (B), Türk Mitolojisi, Ankara, 1981,s.490.

(4) Benekay (Y),a.g.e.,s.163.

- 7) Kızılbaşlarda içki (dolu) kutsaldır. Âyin sırasında bol bol içilir.
Bektâşîlikte içki kutsal değildir.
- 8) Bir Kızılbaş Dede'den müsade almadıkça karısını boşayamaz ve boşanamaz.
Bektâşîlerde böyle bir adet yoktur.
- 9) Kızılbaşlarda sır saklamak mecburidir.
Bektâşîlerde mecburi değildir.
- 10) Kızılbaşlarda tek evlenme vardır.
Bektâşîlerde çok evlenme vardır.
- 11) Kızılbaşlar gelirlerinin beşte birini Dedelere,
Bektâşîler ise Hacı Bektâş Veli Dergâhına verirler.
- 12) Kızılbaşlarda Cem, Görgü ayinine ancak erginler ve evliler katılır.
Bektâşîlerde herkes katılır.
- 13) Kızılbaşların tekkesi yoktur, ancak her alevî köyü kutsal saydıkları bir ocağa bağlıdır. Bu ocaktan gelenlerin Peygamber soyundan geldiklerine inanılır. Bir eğitime tabi tutulamazlar, soydan gelirler.
Bektâşîlerin tekkesi vardır. Burada din adamları eğitilerek ve çeşitli derecelerden geçerek yükselirler.
- 14) Kızılbaşlıkta mücerretlik (hiç evlenmeme) yoktur.
Bektâşîlikte mücerretlik vardır.
- 15) Kızılbaşlarda dini törenler bir köy evinde, bir avluda, kutsal sayılan bir tepede, bir yatır önünde, bir su başında, bir ağaç altında yapılır.
Bektâşîlerde dini törenler tekkede yapılır.
- 16) Kızılbaşlık bir inanç sistemi ile, bu inançların sembolik olarak oyun diye oynandığı, türkü diye söylendiği ses ve hareket olarak anlatıldığı bir törenler bütünüdür.
Bektâşîlikte bu yoktur.
- 17) Kızılbaşlarda Mühasiplik veya yol kardeşliği vardır. Buna göre her alevî hak yoluna girmeden bir yol kardeşi seçer. Yol kardeşleri her konuda birbirlerinin yardımcısı ve tamamlayıcılarıdır.
Bektâşîlikte Müsahiplik yoktur.
- 18) Kızılbaşlar cumhuriyet dönemine kadar devletle uzlaşmaya çalışmamışlardır. Fırsatını bulduklarında Osmanlı Devletine karşı ayaklanmışlar, ellerine fırsat geçince de ondan uzaklaşmışlardır. Bektâşîler ise daima devletle içiçe olmuşlardır.